

Explanation Of Forensic Accounting And Auditing Techniques And Its Application In Bankruptcy Recognize

Mohammadhosein ghaemi¹, Monire shahsavand², abolfazl mohebbi³

Received: 2022/04/25

Approved: 2022/06/26

Review Paper

Abstract

The occurrence of financial crises and scandals in the world has reduced the confidence of investors and has led officials to place significant emphasis on detecting fraud and improving public confidence in financial reports. In response to these issues, forensic accounting has emerged as a new field of accounting. The American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) describes forensic accounting as the use of specialized knowledge and investigative skills to collect, analyze, and evaluate evidential matter and to interpret and communicate findings in the courtroom, boardroom, or other legal or administrative venues. The present study introduces the different dimensions of forensic accounting and the necessary skills for forensic accountants to explain its application in bankruptcy cases and offers techniques for identifying types of bankruptcy and detecting fraud in bankruptcy that can be used by certified experts of the justice and lead to quality expert opinion in bankruptcy claims and fair trial.

Key Words: Commercial law, Expert Witness, Fraud Detection Techniques, Litigation Services, Testimony Pyramid.

 10.22034/JPAR.2022.552665.1087

1. Professor, Department of Accounting, Social Science Faculty, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. ghaemid@ikiu.ac.ir
  2. Ph.D. Student in Accounting. Social Science Faculty, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. (corresponding author) monire.shahsavand@gmail.com
  3. department of Law, University of judicial sciences and administrative services, Tehran, Iran. mohebbi249@gmail.com
- <http://article.iacpa.ir>

تبیین تکنیک‌های حسابداری و حسابرسی دادگاهی و به‌کارگیری آن در تشخیص ورشکستگی

محمدحسین قائمی^۱، منیره شاهسونند^۲، ابوالفضل محبی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۵

مقاله علمی - مروری

چکیده

وقوع بحران‌ها و رسوایی‌های مالی در دنیا اعتماد سرمایه‌گذاران را کاهش داده است و موجب شده مسئولین تأکید قابل توجهی به کشف تقلب‌ها و بهبود اعتماد عمومی به گزارش‌های مالی داشته باشند. در پاسخ به این موضوعات، حسابداری دادگاهی به‌عنوان حوزه‌ای نوین از حسابداری ظهور یافته است. انجمن حسابداران رسمی آمریکا حسابداری دادگاهی را استفاده از دانش تخصصی و مهارت‌های تحقیقی برای جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و ارزیابی مدارک و تفسیر و انتقال یافته‌ها به دادگاه، هیئت‌مدیره یا سایر سازمان‌های حقوقی یا اداری تعریف می‌کند. پژوهش حاضر با معرفی ابعاد مختلف حسابداری دادگاهی و مهارت‌های لازم برای حسابداران دادگاهی به تبیین کاربرد آن در دعاوی ورشکستگی می‌پردازد و تکنیک‌هایی را برای تشخیص انواع ورشکستگی و کشف تقلب در ورشکستگی ارائه می‌دهد که می‌تواند به کارشناسان رسمی دادگستری برای ارائه نظر کارشناسی با کیفیت در دعاوی ورشکستگی کمک نماید و موجب دادرسی عادلانه گردد.

واژه‌های کلیدی: حسابداری دادگاهی، خدمات پشتیبانی دادرسی، گواه حرفه‌ای، ورشکستگی، تکنیک‌های کشف تقلب.

doi 10.22034/JPAR.2022.552665.1087

ghaemid@ikiu.ac.ir

۱. استاد گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

۲. دانشجوی دکتری حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. (نویسنده مسئول)

monire.shahsavand@gmail.com

mohebbi249@gmail.com

۳. دانشکده حقوق قضایی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران.

http://article.iacpa.ir

۱- مقدمه

حجم وقوع رسوایی‌ها و بحران‌های مالی و افشای اسناد پانامایی مربوط به بزرگ‌ترین افشاگری فسادهای مالی سیاستمداران جهان، باعث شده است تا توجه به وجود فساد گسترده در سازمان‌ها افزایش یابد (سولنیک^۱، ۲۰۰۸: ۱). این رسوایی‌ها، اعتماد سرمایه‌گذاران را کاهش داده است، به طوری که اخیراً تأکید قابل توجهی به بهبود اطمینان سرمایه‌گذاران و افزایش اعتماد عمومی به گزارش‌های مالی، صورت گرفته است لذا حسابداری دادگاهی^۲ به عنوان یک فرصت شغلی جذاب برای مبارزه با تقلب تبدیل شده است (رضایی، کرامبلی^۳ و المر^۴، ۲۰۰۴: ۲) و در سال‌های اخیر به عنوان یک خدمت حسابرسی جدید مورد توجه چهار مؤسسه‌ی بزرگ حسابرسی (دیلویت، ارنست اندینگ، پی. دیلو. سی، کی. پی. ام. جی) واقع شده است (خجسته و وادی‌زاده، ۱۴۰۰: ۴۶).

شناسایی جرایم مالی اغلب دشوار است زیرا مرتکبان آن جرایم، فعالیت‌های خود را از طریق یک سری معاملات پیچیده که غالباً شامل حجم زیادی از اطلاعات مالی است، پنهان می‌کنند (بروکس^۵، ریلی^۶ و توماس^۷، ۲۰۰۵: ۱۲ و کاهان^۸، ۲۰۰۶: ۳۲). از این رو به نظر می‌رسد که این حوزه تخصصی در حرفه‌ی حسابداری که با جرایم مالی و پیچیدگی‌های مربوط به آن سروکار دارد، برای تجزیه و تحلیل معاملات پیچیده مالی نیاز به تخصص بالایی دارد (رضایی و همکاران، ۲۰۰۴: ۲ و دی گابریل^۹، ۲۰۱۰: ۱). حسابداران دادگاهی در کنار کشف تقلب با موضوعات حسابداری، حقوق، مالیاتی و مالی سروکار دارند که همه این موضوعات مستلزم برخورداری از دانش و تجربه حرفه‌ای است (انجمن حسابداران رسمی آمریکا، ۲۰۰۴: ۲).

در ایالات متحده و بسیاری از کشورها، حسابداری دادگاهی به عنوان یک حرفه پذیرفته شده و شرکت‌هایی به منظور ارائه این خدمات ایجاد شده است. شاغلین در این حرفه با انعقاد قرارداد با اشخاص و سازمان‌های مختلف، خدمات متنوعی را در زمینه تحقیق و تفحص تقلب و پشتیبانی دادرسی ارائه می‌دهند که در ادامه، محدوده این خدمات به طور کامل تشریح می‌شود. در ایران تنوع خدمات حسابداری دادگاهی مانند آمریکا و سایر کشورها نیست. کارشناسان رسمی دادگستری در حوزه حسابداری و حسابرسی از نظر ماهیت، حسابداران دادگاهی در ایران هستند که خدمات پشتیبانی دادرسی ارائه می‌دهند. در واقع حسابداری دادگاهی محدوده وسیعی دارد و خدمات کارشناسان رسمی دادگستری که در ایران ارائه می‌شود، یکی از انواع خدماتی است که در دنیا توسط حسابداران دادگاهی ارائه می‌شود.

در سند تحول قضایی که در دی ماه سال ۹۹ توسط قوه قضاییه تنظیم و ابلاغ شد، غیرمتقن بودن برخی از آراء و تصمیمات قضایی، یکی از چالش‌های موجود در دستگاه قضا برشمرد شده است. یکی از بندهای این سند به نقش مؤثر کارشناسان رسمی دادگستری در صدور آرای قضایی پرداخته و اشاره شده ایجاد کاربرگ‌های استاندارد برای ارائه نظرات کارشناسی و نیز زمینه‌سازی برای ایجاد مؤسسات تخصصی کارشناسی رسمی دارای مسئولیت تضامنی، از جمله راهکارهایی هستند که موجب صدور نظرات کارشناسی باکیفیت و در نتیجه صدور آرای متقن می‌گردند. قوه قضاییه در راستای تحقق اهداف و اجرای سند تحول قضایی، از اعلام پیشنهادهای اصلاحی برای

ارتقای سند تحول استقبال نموده و آمادگی خود را برای همکاری با سایر قوا و نهادهای حاکمیتی اعلام نموده است.

در پاسخ به این خلأ در حرفه کارشناسان رسمی دادگستری و نیز اثرات آن در صدور آرای منصفانه، مطالعه و بررسی ابعاد مختلف حسابداری دادگاهی به‌ویژه در حوزه پشتیبانی دادرسی می‌تواند کمک مؤثری به افزایش کیفیت نظرات کارشناسی و نیز صدور آرای متقن نماید. با توجه به این‌که دعای ورشکستگی در حال افزایش است و اظهارنظر در خصوص آن تا حد زیادی به نظر کارشناسان رسمی حسابداری مرتبط است، پژوهش حاضر با مرور ابعاد مختلف حسابداری دادگاهی و معرفی تکنیک‌های لازم برای کارشناسان و نیز مفاهیم مرتبط با ورشکستگی سعی در ایجاد بستری برای کارشناسان جهت ارائه نظرات کارشناسی با کیفیت دارد.

۲- مبانی نظری و توسعه‌ی فرضیه‌ها

۲-۱- تعریف حسابداری دادگاهی

در سطح بین‌المللی انجمن بازرسان خبره ثقلب (۲۰۱۱:۴، ACFE^{۱۰}) که یکی از تأثیرگذارترین تشکل‌های حرفه‌ای ضد ثقلب در آمریکا و جهان است، حسابداری دادگاهی را استفاده از مهارت‌های حرفه‌ای حسابداری در دعای بالقوه یا در جریان حقوقی یا کیفری تعریف می‌کند. کرامیلی، هیتز^{۱۱} و استوسن^{۱۲} (۲۰۱۱: ۱۴) حسابداری دادگاهی را عمل شناسایی، ثبت، استخراج، طبقه‌بندی، گزارش و تأیید اطلاعات مالی گذشته و یا دیگر فعالیت‌های حسابداری برای حل و فصل منازعات فعلی یا آتی می‌دانند.

به‌زعم بولونیا^{۱۳} و لیندکوئیست^{۱۴} (۱۹۹۵: ۳) حسابداری دادگاهی استفاده از مهارت‌های مالی و ذهنیت تحقیقی برای مسائل حل نشده است که در چارچوب قوانین هر کشور انجام می‌شود. تعاریف مختلف حسابداری دادگاهی با سه رویکرد تمرکز محدود، تمرکز گسترده و تمرکز جامع صورت گرفته است. رویکرد محدود بر بعد قانونی تمرکز دارد و روش‌ها و تکنیک‌های حسابداری دادگاهی را برای حل مشکلات حقوقی به‌کار می‌گیرد. روش جامع بیشتر به توصیف نتایج قابل استفاده، نه تنها در زمینه حقوقی بلکه در محیط‌های دیگر می‌پردازد اما هنوز تعاریف را به همان تکنیک‌ها و روش‌های حسابداری دادگاهی محدود می‌کند. روش گسترده نیز تصویری گسترده و عمیق از حسابداری دادگاهی ارائه می‌دهد اما به‌جای تعریف این واژه بیشتر به توصیف آن می‌پردازد و خدمات حسابداری دادگاهی را به خدمات ارائه شده توسط حسابداران رسمی آمریکا (CPA^{۱۵}) یا حسابداران خبره (CA^{۱۶}) محدود می‌کند.

نگاره (۱): رویکردهای مختلف در تعریف حسابداری دادگاهی

رویکرد	نویسندگان	تعریف حسابداری دادگاهی
محدود	سیگل ^{۱۷} و شیم ^{۱۸} (۹۱۶:۲۰۱۰)	دانشی است که با استفاده از حقایق حسابداری که از طریق روش‌ها و رویه‌های حسابداری جمع‌آوری می‌شود، به حل مشکلات حقوقی می‌پردازد.
گسترده	انجمن حسابداران رسمی آمریکا (۲۰۱۱: ۱)	خدماتی است که با استفاده از دانش تخصصی و مهارت‌های تحقیقی به دست آمده توسط حسابداران رسمی، به جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و ارزیابی مدارک و تفسیر و انتقال یافته‌ها به دادگاه، هیئت‌مدیره یا سایر سازمان‌های حقوقی یا اداری می‌پردازد.
جامع	رضایی و همکاران (۲۰۰۴: ۳)	عمل جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل دقیق داده‌ها برای پشتیبانی دادرسی، مشاوره، گواهی حرفه‌ای و بررسی تقلب است.

۲-۲ خدمات حسابداری دادگاهی

حسابداری دادگاهی شامل دو جزء اصلی «خدمات پشتیبانی دادرسی (پشتیبانی دعاوی قضایی)» و «خدمات تحقیق و تفحص» است.

۲-۲-۱ خدمات پشتیبانی دادرسی^{۱۹} (پشتیبانی دعاوی قضایی)

طبق تعریف ارائه شده توسط انجمن حسابداران رسمی آمریکا (۲۰۰۳: ۱) خدمات دعاوی قضایی و حل اختلاف، استفاده از مهارت‌های حسابداری و مشاوره^{۲۰} توسط حسابدار رسمی، برای کمک به کارفرما^{۲۱} است که درگیر یک رسیدگی رسمی بالقوه یا در جریان قانونی یا نظارتی است که توسط یابنده حقیقت^{۲۲} (مانند قاضی، هیئت منصفه، داور، میانجی) برای حل و فصل اختلاف بین دو یا چند طرف انجام می‌شود. خدمات پشتیبانی دادرسی شامل حقیقت‌یابی (از جمله کمک در کشف و تجزیه و تحلیل داده‌ها)، محاسبات تعیین خسارت، ارزشیابی کسب و کار، مدیریت اسناد، شهادت کارشناسان^{۲۳} و سایر خدمات حرفه‌ای مورد نیاز کارفرما است.

در پشتیبانی دادرسی، خدمات مشاوره برای حل اختلافات و دعاوی تجاری ارائه می‌شود. در مواردی که بین اشخاص، سازمان‌ها، نهادهای دولتی یا غیردولتی اختلافی ایجاد و منجر به طرح شکایت می‌شود، یکی از طرفین تحت تأثیر قرار می‌گیرد و متحمل زیان پولی یا غیرپولی می‌شود (اوکوئه^{۲۴} و آکاموبی^{۲۵}، ۲۰۰۹: ۴۰)، در این صورت از حسابدار دادگاهی خواسته می‌شود، با ارائه خدمات حرفه‌ای به وکلا در فرآیند دادرسی، به‌عنوان مشاور عمل نماید (ریستن^{۲۶} و لندر^{۲۷}، ۲۰۰۴: ۵۲) یا ممکن است از آن‌ها خواسته شود زیان متحمل شده توسط طرفین درگیر در اختلافات تجاری را محاسبه کند و با ارائه نظر تخصصی به حل اختلاف کمک کند (اوکوئه و آکاموبی، ۲۰۰۹: ۴۰). انجمن حسابداران رسمی آمریکا (۲۰۱۰: ۱) پیشنهاد می‌کند که به علت ماهیت پیچیده دعاوی و سایر خدمات مورد تقاضا، حسابداران دادگاهی باید از دانش، مهارت، تجربه، توانایی و آموخته‌های خود استفاده کنند تا بتوانند با فراهم نمودن مشاوره ارزشمند برای دادرسی، اقدامات حقوقی و وکلا و قضات را به‌خوبی پشتیبانی نمایند.

حسابداران دادگاهی می‌توانند اختلافات را قبل از طرح دعوا در دادگاه، حل کنند. با این حال اگر ادامه اختلافات منجر به مراجعه یکی از طرفین به دادگاه و طرح دعوا شود و قضات در زمینه دعوی مطروحه از دانش تخصصی برخوردار نباشند؛ از حسابداران دادگاهی به‌عنوان گواهان حرفه‌ای^{۲۸} استفاده می‌شود (اوکوئه و آکاموبی، ۲۰۰۹: ۴۱). هیئت تدوین استانداردهای حرفه‌ای و اخلاقی حسابداری در سال ۲۰۰۸ با ارائه رهنمودهای روشن در خصوص مقررات، به تبیین تعهدات قانونی و اخلاقی گواهان حرفه‌ای می‌پردازد. گواهان حرفه‌ای مسئولیت کلی دارند که اخلاقی عمل نمایند، حافظ منافع عموم باشند و از آن‌جا که بسته به سطح تخصصشان می‌توانند در هر مورد تأثیر مثبت یا منفی داشته باشند، ضروری است که در این خصوص مسئولیت‌پذیر باشند (رینستن و لندر، ۲۰۰۴: ۵۳). آن‌ها در تصمیمات دادگاه نقش به‌سزایی دارند زیرا بر اساس شواهد و سایر اطلاعاتی که خود یا تیمشان جمع‌آوری کرده‌اند نتیجه‌گیری و اعلام نظر می‌کنند.

۲-۲-۲ خدمات تحقیق و تفحص^{۲۹}

با افزایش جرایم مالی تقاضا برای خدمات حسابداری دادگاهی نیز بیشتر شده است. اکثر شرکت‌هایی که ریسک حسابرسی بالایی دارند به تحقیق و بررسی دقیق نیاز دارند و هدف اصلی حسابداران دادگاهی، شناسایی، تبیین و برقراری ارتباط بین رویدادهای گزارش شده با واقعیت‌های اقتصادی پشت پرده آن است. گوتاچاک^{۳۰} (۲۰۱۱: ۲۳) این جرایم را این‌گونه تعریف می‌کند: جرایم مالی در راستای منافع شخصی یا سازمانی که از طریق پنهان‌کاری یا فریب و اغلب توسط اشخاصی انجام می‌شود که به‌واسطه‌ی ثروت، تحصیلات عالی و ارتباطات اجتماعی خود در یک سازمان استخدام شده‌اند. وی معتقد است به علت ماهیت این جرایم، کشف آن‌ها دشوار است و اغلب حدود ۱۸ ماه تا ۲ سال پس از شروع آن کشف نمی‌شوند. این جرایم حرفه‌ای می‌تواند شامل اختلاس، سرقت کالاها، فرار مالیاتی، دستکاری دفاتر و ... باشد. از طرفی امروزه جرایم اینترنتی یکی از نگرانی‌های عمده سازمان‌هاست و برای کاهش مخاطرات ناشی از این جرایم، به سطح بالاتری از مهارت‌های رایانه‌ای نیاز است (بوکمن^{۳۱}، ۲۰۰۸: ۳۴۹). بنابراین یادگیری مهارت‌های تحقیق از جمله مهارت ارتباطات کتبی و شفاهی، تکنیک‌های مصاحبه، مهارت‌های تخصصی رایانه و توانایی ردیابی معاملات مالی جعلی برای افرادی که امور مربوط به بررسی تقلب را انجام می‌دهند ضروری است.

حسابداران دادگاهی به کارفرما در پیشگیری و کشف تقلب، خدمات مشاوره ارائه می‌دهند. ممکن است در مواردی یافته‌های حسابداران دادگاهی در حوزه تحقیق و تفحص تقلب، مبنای شهادت در فرآیند دادرسی یا اقدام علیه مجرمان در دادگاه یا نهادهای نظارتی مانند بورس اوراق بهادار باشد. در واقع گاهی کارفرما از حسابدار دادگاهی می‌خواهد تقلب کشف شده را گواهی کند و از این گواهی حرفه‌ای برای مقاصد مختلف از جمله ارائه به سازمان‌های نظارتی و مراجع قضایی به‌منظور گزارش جرایم صورت گرفته یا طرح دعوا و مطالبه خسارت استفاده می‌کند. بنابراین حسابداران دادگاهی که در هر یک از حوزه‌های پشتیبانی دادرسی یا تحقیق و تفحص

فعالیت دارند، می‌توانند نقش مشاور^{۳۲} یا نقش گواه حرفه‌ای را ایفا نمایند. در ایران کارشناسان رسمی دادگستری، گواهان حرفه‌ای هستند که در حوزه پشتیبانی دادرسی فعالیت می‌کنند.

شکل ۱: حوزه‌های حسابداری دادگاهی

۲-۳ ویژگی‌های حسابداران دادگاهی

برای بیان ویژگی‌ها و مهارت‌های مورد نیاز حسابداران دادگاهی و تفاوت آن با مهارت‌های مورد نیاز حسابرسان، ابتدا لازم است اهداف حسابرسی و حسابداری دادگاهی با یکدیگر مقایسه شود. هدف از انجام فرآیند حسابرسی، ارائه اطمینان منطقی از عاری بودن صورت‌های مالی از هرگونه تحریف با اهمیت است و حسابرسان به دنبال پاسخ به این سؤال هستند که آیا صورت‌های مالی یک واحد اقتصادی از تمام جنبه‌های با اهمیت به صورت منصفانه ارائه شده است یا خیر؟ در راستای این هدف، مسئولیت حسابرسان، طراحی و اجرای روش‌های حسابرسی با دامنه و عمق کافی برای کشف تحریف‌های با اهمیت در صورت‌های مالی و بدون توجه به منشأ یا منبع این تحریف‌ها است. حسابداران دادگاهی دغدغه‌های متفاوتی نسبت به حسابرسان دارند و همین تفاوت، موجب اتخاذ دیدگاه‌ها، فرآیندهای فکری و استفاده از ابزارهای متفاوت توسط آن‌ها نسبت به حسابرسان است. دغدغه‌ی حسابداران دادگاهی این است که در سطح بسیار دقیق‌تر، با بررسی جزئیات رویدادها و اطلاعات واقعی و با استفاده از شواهد مستند^{۳۳} و شواهد گواهی شده^{۳۴} تعیین کنند که چه کسی، چه چیزی، چه زمانی، در کجا، چگونه و چرا مشکوک شناخته شده است. بنابراین در اجرای فرآیندهای حسابداری دادگاهی از مفاهیم نمونه‌گیری و اهمیت در تعیین دامنه رسیدگی استفاده نمی‌شود و تمام شواهد مربوطه جستجو و بررسی می‌شود تا زمانی که اتهام یا سوءظن مطرح شده، تأیید یا رد شود. یافته‌ها و توصیه‌های حسابداران دادگاهی ممکن است مبنای شهادت در فرآیند دادرسی یا اقدامات مجرمانه علیه مجرمان در سازمان‌های دولتی و نظارتی مانند کمیسیون بورس اوراق بهادار باشد بنابراین دامنه تحقیقات و جمع‌آوری و مستندسازی شواهد باید به گونه‌ای باشد که بتواند پاسخگوی چالش‌های ایجاد شده از طرف افراد متضرر یا سازمان‌های نظارتی باشد (توماس^{۳۵}، استیون^{۳۶}، مونا^{۳۷} و جسیکا^{۳۸}، ۲۰۱۲: ۳۸).

حسابداران سنتی برای موفقیت در ایفای خدمات متنوع حسابداری دادگاهی باید به فراگیری مهارت‌های بیشتری بپردازند. آن‌ها باید در جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها مانند کارآگاه عمل

کنند و دارای مهارت‌هایی به شرح ذیل باشند: ۱- پیشینه حسابداری قوی، ۲- آشنایی کامل با رویه‌های حسابرسی، ۳- درک ارزیابی ریسک، ۴- آشنایی با قوانین، ۵- آشنایی با سیستم کنترل‌های داخلی، ۶- آشنایی با تکنیک‌های کشف تقلب و ۷- دارا بودن مهارت‌های ارتباطی قوی (کرامبلی و آپوستولو^{۳۹}، ۲۰۰۲: ۵).

۲-۴ تعیین صلاحیت حسابداران دادگاهی

در ایالات متحده ورود به حرفه حسابداری دادگاهی، به صدور مجوز یا گواهینامه دولتی نیاز ندارد. با این حال، گواهینامه‌های مربوط به حسابداری دادگاهی و تحقیقات کشف تقلب، توسط چندین انجمن حرفه‌ای صادر می‌شود. دو نهاد اصلی در ایالات متحده که گواهینامه تعیین سطح حرفه‌ای ارائه می‌دهند عبارتند از: انجمن بازرسان خبره تقلب (ACFE)^{۴۰} که گواهینامه بازرسان خبره تقلب (CFE)^{۴۱} را صادر می‌نمایند و انجمن حسابداران رسمی آمریکا که گواهینامه حسابداران خبره دادگاهی (CFF)^{۴۲} را صادر می‌کنند. علاوه بر این، تعدادی از نهادها نیز گواهینامه‌هایی صادر می‌کنند مانند گواهینامه‌ی تحلیلگر مالی خبره دادگاهی (CFFA)^{۴۳} که توسط انجمن ملی تحلیلگران خبره ارزش‌گذاری (NACVA)^{۴۴} صادر می‌شود.

در استرالیا برای حسابداران دادگاهی گواهینامه‌ای صادر نمی‌شود و حسابداران با عضویت در نهادهای بین‌المللی CPA، IPA و ICCA می‌توانند برای ورود به این حوزه درخواست صدور گواهینامه نمایند (ون آکرن^{۴۵}، باکبی^{۴۶} و مکنزی^{۴۷}، ۲۰۱۳: ۱۹۳-۱۹۲).

در ایران پروانه کارشناسی از طریق دو نهاد کانون کارشناسان رسمی دادگستری و مرکز کارشناسان قوه قضاییه صادر می‌شود و هر یک از این دو نهاد به صورت مجزا، اقدام به برگزاری آزمون و صدور پروانه کارشناسی برای افراد واجد شرایط می‌نمایند.

۲-۵ پیشینه‌ی پژوهش

حسابداری دادگاهی حوزه‌ای نوین در حسابداری محسوب می‌شود، به همین دلیل بخش عمده‌ای از مطالعات انجام شده در این حوزه به معرفی حسابداری دادگاهی، دلایل پیدایش آن و مهارت‌های لازم برای حسابداران دادگاهی پرداخته است. تحقیقات زیادی در سراسر جهان در راستای شناسایی خدمات حسابداری دادگاهی صورت گرفته است (کرانچار^{۴۸}، موریس^{۴۹}، پیرسن^{۵۰} و ریلی^{۵۱}، ۲۰۰۸، کندلیز^{۵۲}، ۲۰۰۹، دی گابریل، ۲۰۱۰ و گوتاجاک، ۲۰۱۱) تا به این پرسش پاسخ دهد که حسابداران دادگاهی به چه مهارت‌ها و دانشی نیاز دارند، چه گواهینامه‌های حرفه‌ای برای فعالیت در این حوزه مورد نیاز است (اوکوئه و آکاموبی، ۲۰۰۹، دی گابریل، ۲۰۱۰ و کارپنتر^{۵۲}، گوتچی^{۵۴} و گینور^{۵۵}، ۲۰۱۱) و فارغ‌التحصیلان برای ورود به این حوزه از حسابداری باید دارای چه ویژگی‌هایی باشند؟ (باکوف^{۵۶} و شریدر^{۵۷}، ۲۰۰۰، راماسوامی^{۵۸} و هوستون^{۵۹}، ۲۰۰۷، هیتگر و هیتگر، ۲۰۰۸ و مک‌مولن^{۶۰} و سانچز^{۶۱}، ۲۰۱۰، ون آکرن، باکبی و مکنزی، ۲۰۱۳). یافته‌های این تحقیقات نشان داد که انجام طیف پیچیده‌ای از خدمات حسابداری دادگاهی به طیف گسترده‌ای

از مهارت‌های حرفه‌ای و ویژگی‌های فردی نیاز دارد و به همین دلیل شرکت‌های ارائه‌دهنده‌ی خدمات حسابداری دادگاهی انتظار دارند که دانشگاه‌ها هنگام طراحی و ارائه‌ی واحدها و دوره‌های حسابداری دادگاهی، این مهارت‌ها را در آن بگنجانند.

رضایی (۲۰۰۲) با نظرسنجی از اساتید دانشگاه و شاغلین در حرفه، اهمیت آموزش حسابداری دادگاهی را مورد مطالعه قرار داد. نتایج نظرسنجی این بود که تقاضا و علاقه به حسابداری دادگاهی در حال افزایش است و دانشگاه‌های بیشتری در حال برنامه‌ریزی برای ارائه‌ی آموزش حسابداری دادگاهی هستند. هر دو گروه از پاسخ‌دهندگان، آموزش حسابداری دادگاهی را برای دانشجویان حسابداری، جامعه تجاری، حرفه‌ی حسابداری و برنامه‌های حسابداری مرتبط و مفید می‌دانستند اما در مورد محتوای آموزشی حسابداری دادگاهی بین دانشگاهیان و شاغلین در حرفه اختلاف‌نظر معناداری وجود داشت.

ون‌آکرن و باکبی (۲۰۱۵) وضعیت حسابداری دادگاهی در استرالیا را مطالعه کردند، هدف آن‌ها این بود که میزان پاسخگویی شرکت‌های حسابداری دادگاهی به مشتریان را بررسی کرده و مطابق با آن به دانشگاه‌ها اطلاع‌رسانی نمایند تا واحدهای درسی مناسب را برای تربیت فارغ‌التحصیلان با مهارت و دانش کافی تعریف نمایند تا در آینده بتوانند انتظارات صنعت را برآورده کنند. آن‌ها ۳۲ مصاحبه با متخصصان حسابداری دادگاهی انجام دادند و یافته‌های آن‌ها این بود که خدمات حسابداری دادگاهی گسترده و پیچیده است. از نظر آن‌ها حسابداران دادگاهی علاوه بر دارا بودن صلاحیت حسابداری و مهارت‌های فردی مانند اشتیاق، هوش، توانایی انجام مستقل امور باید مهارت‌های حرفه‌ای مانند مهارت‌های ارتباطی شفاهی و کتبی، فن‌آوری و مهارت‌های تحلیلی را نیز داشته باشند و در حال حاضر کمبود مهارت‌های حرفه‌ای در حسابداران دادگاهی مشهود است.

هویر^{۶۲} (۲۰۱۲) در پژوهشی قابلیت حسابداری دادگاهی به‌عنوان مطرح شدن به‌عنوان یک حرفه را در ایالات متحده مطالعه کرد. از نظر او حسابداری عمومی در ایالات متحده یک حرفه است، نه تنها به این دلیل که طبق قانون به‌عنوان یک حرفه تعریف شده است، بلکه به این دلیل که تعداد قابل توجهی از معیارهای جامعه شناختی را برای پذیرفته شدن به‌عنوان یک حرفه برآورده می‌کند. حسابداری دادگاهی اغلب به‌عنوان یک گرایش از حسابداری عمومی شناخته می‌شود، درحالی‌که افزایش اخیر در تقاضا برای حسابداران دادگاهی منجر به رشد قابل توجهی در تعداد گواهینامه‌ها و نیز تعداد شرکت‌های صادرکننده‌ی این گواهینامه‌ها شده و به نظر می‌رسد حسابداری دادگاهی دارای بسیاری از ویژگی‌های لازم برای تعریف به‌عنوان یک حرفه است و می‌تواند به‌تنهایی یک حرفه تلقی شود.

چالاکي و قادری (۱۳۹۴) مفهوم و ماهیت حسابداری قضایی، چارچوب مفهومی، فعالیت‌ها و خدمات، مهارت‌ها و دانش اصلی حسابداری قضایی را به‌عنوان حرفه‌ای نوپا تشریح نموده و ایجاد چنین حرفه‌ای را ابزاری برای تحقق بخشیدن به اهداف اقتصاد مقاومتی، شفاف‌سازی اقتصادی و جلوگیری از زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و گامی در راستای بهبود نظام

مالی و اداری کشور دانستند.

رحمانی و غلامزاده لداری (۱۳۹۰) با معرفی حسابداری دادگاهی و تبیین ارزش و جایگاه حرفه‌ای آن، به‌جای خالی آموزش حسابداری دادگاهی در ایران اشاره کردند و اذعان داشتند وقت آن رسیده است که دانشگاه‌های ایران، حسابداری دادگاهی را به‌عنوان یک گرایش مجزا از رشته‌ی حسابداری به گرایش‌های دیگر حسابداری اضافه کنند. البته ضرورت دارد قبل از این کار، دیدگاه‌های دانشگاهیان (استادان رشته‌های حسابداری و حقوق و افراد شاغل در حرفه (حسابرسان با تجربه، کارشناس رسمی دادگستری و قوه‌ی قضاییه، مدیران سازمان بازرسی و دیوان محاسبات و حقوق‌دان‌ها) در خصوص روش‌های یکپارچه‌سازی حسابداری دادگاهی با سرفصل‌های آموزشی حسابداری و محتوای موضوعی آموزش حسابداری دادگاهی در یک تحقیق جامع گردآوری شود. خروجی این تحقیق، طراحی مدلی برای برنامه‌ی آموزشی رشته‌ی حسابداری دادگاهی خواهد بود.

بر اساس مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته تحقیقی که به طور مستقیم حسابداری دادگاهی و کاربرد آن در دعاوی ورشکستگی را مورد مطالعه قرار دهد در داخل و خارج کشور انجام نشده است و پژوهش حاضر از این حیث دارای نوآوری است که به تبیین نقش حسابداران دادگاهی در تشخیص ورشکستگی و معرفی تکنیک‌های کاربردی حسابداری دادگاهی در این زمینه می‌پردازد و مفاهیم ارائه شده در آن می‌تواند مبنایی برای پژوهش‌های آتی باشد.

۳- ورشکستگی در قانون

مطابق ماده ۴۱۲ قانون تجارت، «ورشکستگی تاجر یا شرکت تجاری در نتیجه توقف از تأدیه وجوهی که بر عهده او است حاصل می‌شود. حکم ورشکستگی تجاری را که حین الفوت در حال توقف بوده تا یک سال بعد از مرگ او نیز می‌توان صادر نمود».

در ماده ۴۱۳ قانون تجارت تصریح شده که «تاجر باید در ظرف سه روز از تاریخ وقفه که در تأدیه قروض یا سایر تعهدات نقدی او حاصل شده است، توقف خود را به دفتر محکمه بدایت محل اقامت خود اظهار نموده و صورت حساب دارایی و کلیه دفاتر تجاری خود را به دفتر محکمه مزبوره تسلیم نماید».

بنا بر مفاد ماده ۴۱۲، برای رسیدگی به ادعای ورشکستگی، احراز دو امر تاجر بودن و توقف از پرداخت دین، برای دادگاه رسیدگی کننده لازم است. یعنی باید برای دادگاه احراز شود شخصی که تقاضای ورشکستگی او شده تاجر است و در تأدیه وجوهی که بر عهده او است، توقف ایجاد شده است.

در این ماده مفهوم ورشکستگی صرفاً ناظر بر اشخاص تاجر بوده اما قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام، در جهت گسترش اشخاص مشمول ورشکستگی گام برداشته و ماده ۱۵ این قانون، اشخاص حقوقی غیرتاجر را نیز مشمول قوانین ورشکستگی قرار داده است. با معیار مندرج در این ماده، غیر از سازمان‌های مرکزی کشور

و مؤسسات عمومی غیردولتی (مانند شهرداری)، می‌توان اشخاص حقوقی غیر تاجر در حقوق خصوصی، شرکت‌های دولتی، نهاد وقف (عام یا خاص)، مؤسسات عام‌المنفعه و دانشگاه آزاد اسلامی را مشمول ورشکستگی دانست (علی‌زاده و علی‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۳۴، ۱۱۷-۱۱۴). در حال حاضر قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی مصوب ۱۳۱۸ و قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴، قوانین حاکم بر حقوق ورشکستگی هستند.

از جمله شرایط صدور حکم ورشکستگی احراز توقف تاجر است. توقف را اصولاً به‌عنوان وضعیتی می‌دانند که در آن اشخاص حقیقی یا حقوقی دیگر قادر به پرداخت دیون خود به طلبکارانشان نمی‌باشند. نظر به این‌که مفهوم و شرایط احراز توقف به نحو دقیق توسط قانون‌گذار تعیین نگردیده است، در دکترین حقوقی و به‌تبع آن در رویه قضایی اختلاف نظر وجود دارد (رضایی و ملائی خاص، ۱۳۹۹: ۶۳). در رابطه با مفهوم توقف سه دیدگاه وجود دارد:

الف) دیدگاه مداخله فوری: ناتوانی در پرداخت حتی یک بدهی حال شده موجب توقف می‌شود. ب) دیدگاه مستلزم مداخله پس از احراز ناتوانی واقعی: اگر بدهی شرکت از دارایی شرکت بیشتر باشد موجب توقف می‌شود.

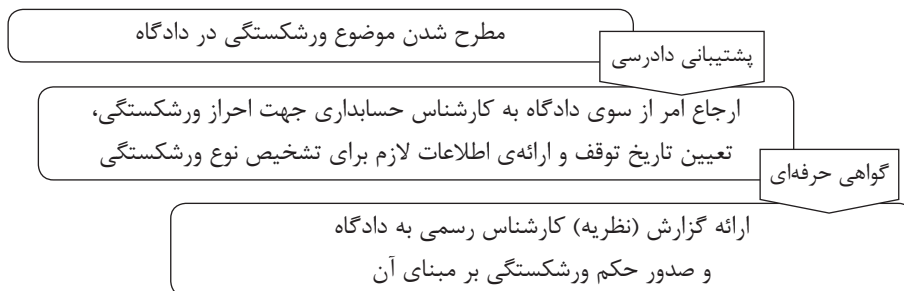
پ) دیدگاه میانه: عدم تعادل مستمر درآمد و هزینه بنگاه موجب توقف می‌شود. مثلاً در برهه‌ای از زمان درآمد شرکت هشتاد درصد کمتر از هزینه‌ها باشد (رشیدی نسب، ۱۴۰۰/۲: ۲۲۱). در رویه قضایی ایران، مفهوم توقف، موضع ثابتی نداشته است با این توضیح که برخی از آراء مبتنی بر احراز توقف با بررسی اجمالی وضعیت دارایی تاجر بوده و در برخی نیز توقف واقعی را ملاک دانسته‌اند (رضایی و ملائی خاص، ۱۳۹۹: ۶۳).

پس از مطرح شدن دعوی ورشکستگی، دادگاه بنا بر مواد ۲۵۷ و ۲۵۸ قانون آیین دادرسی مدنی (شمس، ۱۳۹۷: ۷۹) و به علت تخصصی بودن موضوع، قرار ارجاع امر به کارشناسان حسابداری و حسابرسی را صادر می‌نماید و از نظر تخصصی کارشناسانی که دارای صلاحیت در این زمینه هستند برای بررسی موضوع و صدور حکم ورشکستگی استفاده می‌کند. حکم ورشکستگی صادره توسط دادگاه حاوی مندرجاتی است که آثار و تبعات حقوقی بسیاری دارد. این مندرجات عبارتند از:

- ۱- احراز شرایط توقف (مطابق ماده ۴۱۲ قانون تجارت).
- ۲- تعیین تاریخ توقف (مطابق ماده ۴۱۶ قانون تجارت).
- ۳- تعیین مسئولان تصفیه (مطابق ماده ۴۴۰ قانون تجارت).
- ۴- تعیین اقدامات احتیاطی برای حفظ منافع طلبکاران (مطابق مواد ۴۳۳ و ۴۳۵ قانون تجارت).
- ۵- تعیین نوع ورشکستگی از حیث عادی، به تقصیر و به تقلب (مطابق مواد ۴۱۲، ۴۱۳، ۵۴۱، ۵۴۲ و ۵۴۹ قانون تجارت).
- ۶- تعیین مواعد اعتراض به حکم ورشکستگی (مطابق مواد ۵۳۶ و ۵۳۷ قانون تجارت و ۳۰۶ و ۳۳۶ قانون آیین دادرسی مدنی).

دادگاه از نظر تخصصی کارشناسان برای احراز شرایط توقف، تعیین تاریخ توقف، احراز ورشکستگی و کسب اطلاعات لازم برای تشخیص نوع ورشکستگی استفاده می‌کند. کارشناس

حسابداری با ارائه نظریه کارشناسی به دادگاه، وقوع ورشکستگی و تاریخ توقف را گواهی می‌کند و اطلاعات لازم برای تشخیص نوع ورشکستگی را در اختیار قضات قرار می‌دهد. این نظریه یا گواهی کارشناس حسابداری به‌عنوان یک فرد متخصص، مبنای صدور احکامی است که دارای آثار حقوقی و جزایی متفاوتی است و افراد متعددی را در سطح جامعه تحت تأثیر قرار می‌دهد که این نشان‌دهنده نقش مهم کارشناسان رسمی حسابداری و حسابرسی در فرآیند صدور احکام ورشکستگی است. این فرآیند در شکل ۲ خلاصه شده است.

شکل ۲: نقش حسابداران دادگاهی در دعاوی ورشکستگی

۳-۱ تعیین تاریخ توقف

قانون‌گذار در ماده ۴۱۶ قانون تجارت بیان می‌کند «محکمه باید در حکم خود تاریخ توقف تاجر را معین کند و اگر در حکم معین نشد تاریخ صدور حکم، تاریخ توقف محسوب می‌شود». تاریخ توقف در واقع همان تاریخی است که یک تاجر یا شرکت تجاری بعد از آن تاریخ، دیگر توانایی ادای دیون و انجام تعهدات خود را ندارد. تعیین تاریخ توقف آثار حقوقی بی‌شماری دارد و به همین دلیل یکی از مهم‌ترین مواردی است که باید در حکم ورشکستگی قید شود. بررسی صحت و یا بطلان معاملات تاجر ورشکسته پس از صدور حکم ورشکستگی بر اساس دو تاریخ توقف و تاریخ صدور حکم ورشکستگی صورت می‌پذیرد و از طرفی مطابق رأی وحدت رویه شماره ۱۵۵ مورخ ۱۳۴۷/۱۲/۱۴ از تاریخ توقف به بعد، خسارت تأخیر تأدیه به طلبکاران تاجر ورشکسته تعلق نمی‌گیرد.

۳-۲ احراز ورشکستگی

کارشناس با استفاده از دفاتر و اسناد و مدارک تاجر، دارایی‌ها و بدهی‌های وی را بررسی و درباره ورشکستگی اظهار نظر می‌کند.

۳-۳ تعیین نوع ورشکستگی

ورشکستگی را نه فقط از منظر حقوقی به‌عنوان یک پدیده حقوقی، بلکه باید از منظر اخلاقی نیز مورد توجه قرار داد. بعد اخلاقی موضوع آن است که اخلاق حکم به پرداخت بدهی می‌کند و سوءاستفاده از اعتماد را منع می‌کند و خیانت نسبت به اعتماد دیگری را مذموم می‌شمارد.

شخصی که ادعای ورشکستگی عادی می‌کند، مراجع عمومی اختیار اموال وی را به دست می‌گیرند و آن‌ها را بین طلبکاران وی تقسیم می‌کنند و اگر اموال وی کفاف پرداخت دیون وی را بنماید موضوع خاتمه می‌یابد وگرنه ثابت می‌شود که وی واقعاً ورشکسته شده است. ولی چنین شخصی اخلاقاً هم قابل سرزنش نخواهد بود، چون تقصیری متوجه او نیست و تقلبی نیز از وی سرزنزده است. مشکل وقتی است که شخصی با تقلب یا تقصیر باعث اضرار به افرادی می‌شود که به‌قصد سود و فعالیت اقتصادی در جامعه دارایی خود را در اختیار او قرار داده‌اند. چنین شخصی هم از نظر اخلاقی قابل سرزنش است و هم از نظر حقوقی. حتی اگر با توسل به حيله از زیر بار مجازات‌رهایی باید اخلاق وی را سرزنش خواهد کرد (رحمدل، ۱۳۸۶: ۱۱۴).

اعلام ورشکستگی مزایایی برای ورشکسته دارد از جمله این‌که مطابق رأی وحدت رویه شماره ۱۵۵ مورخ ۱۳۴۷/۱۲/۱۴ دیوان عالی کشور، شخص ورشکسته از پرداخت خسارت تأخیر تأدیه معاف می‌شود و از طرفی مطابق با مفاد قانون تجارت، تاجر با بستن قراردادهای ارفاقی با بستانکاران، دوباره می‌تواند به فعالیت‌های عادی خود برگردد و به‌تدریج بدهی‌های خود را پرداخت کند، با این کار تاجر می‌تواند دوباره کسب‌وکار خود را رونق دهد و بستانکاران نیز پول خود را به‌تدریج دریافت خواهند کرد. آمارها نشان می‌دهد که طرح دعاوی ورشکستگی برخلاف گذشته رو به افزایش است. در بسیاری از موارد بنا به دلایلی، از جمله استفاده شرکت بدهکار یا شخص تاجر از حمایت‌های قانونی و معافیت از پرداخت جرائم دیرکرد دیون ورشکسته، در تقاضای صدور حکم ورشکستگی اختلاف نظر وجود دارد (نجفی، ۱۳۹۳: ۱۴۱). برخی تجار به‌منظور استفاده از این حمایت‌ها و ایجاد وقفه در ایفای تعهدات خود، به طرق مختلف سعی در وانمود کردن ورشکستگی می‌نمایند. از این‌رو از جمله موارد دیگری که برای دادگاه اهمیت بسیاری دارد تشخیص نوع ورشکستگی است.

۳-۴ عناصر مهم در تشخیص انواع ورشکستگی

قانون‌گذار بین رفتار و اقدامات تاجر که منجر به ورشکستگی می‌شود تمایز قائل شده است و بر همین اساس ورشکستگی را به سه نوع تقسیم کرده است. در شرایط نامناسب اقتصادی که تاجر بدون ارتکاب هرگونه رفتار مجرمانه یا خلاف اخلاق و به دلیل مشکلات و نوسانات اقتصادی موجود در جامعه، توانایی خود برای پرداخت دیون را از دست می‌دهد ورشکستگی عادی رخ می‌دهد. اما در برخی موارد ممکن است تصور تاجر موجب ورشکستگی شود و یا تاجر با توسل به اقدامات متقلبانه خود را ورشکسته نشان دهد. در این حالات واکنش قانون‌گذار متفاوت از زمانی است که ورشکستگی عادی رخ داده و برای تاجر مجازات‌هایی را در نظر گرفته است. مجازات تاجر زمانی که قصور او موجب ورشکستگی شده ملایم‌تر از زمانی است که با ارتکاب اقدامات متقلبانه وانمود به ورشکستگی می‌کند.

به نظر برخی از حقوقدانان «در ورشکستگی به تقصیر تاجر سوءنیت نداشته بلکه ورشکستگی او در اثر بی‌مبالاتی و یا افراط در اداره امور تجاری و خانوادگی او به وجود آمده و در نتیجه قسمتی و یا تمام سرمایه او که وثیقه طلب طلبکارها است از بین رفته است» (قائم مقام فراهانی، ۱۳۷۵:

۱۵۰). قانون‌گذار برای قصور تاجر نیز درجات مختلفی قائل شده و در موارد مذکور در ماده ۵۴۱ صدور حکم ورشکستگی به تقصیر را اجباری اعلام می‌کند اما در موارد مذکور در ماده ۵۴۲ صدور حکم ورشکستگی به تقصیر را برای دادگاه اختیاری می‌داند.

برای تشخیص ورشکستگی به تقصیر اجباری باید موارد ذیل مورد توجه قرار گیرد:

۱. در صورتی که محقق شود مخارج شخصی یا مخارج خانه تاجر در ایام عادی، بالنسبه به عایدی او فوق‌العاده بوده است. متناسب یا غیرعادی بودن مخارج شخصی تاجر با توجه به تناسب آن با میزان عایدی وی و زمان صرف مخارج (در ایام عادی یا ایام غیرعادی مانند زمان بیماری و یا حوادث غیرمترقبه) و منطقی بودن آن در عرف مشخص می‌شود.

۲. در صورتی که محقق شود تاجر نسبت به سرمایه خود، مبالغ عمده صرف معاملاتی کرده که در عرف تجارت موهوم یا نفع آن منوط به اتفاق محض است. در این حالت حجم معاملات و بزرگی و کوچکی آن با توجه به میزان سرمایه تاجر تعیین می‌شود. منظور از عرف تجارت نیز عرفی است که بین تجار معمول است، بر این اساس ممکن است معامله‌ای که در عرف غیرتجار متعارف تلقی می‌شود در عرف تجار غیرمتعارف تلقی شود و بالعکس. منظور از معامله موهوم نیز معامله‌ای است که تنها بر اساس وهم و خیال صورت بگیرد و نتوان برای آن مبنای معقولی پیدا کرد. به‌طور مثال خرید ملکی با این تصور که اگر در آینده بزرگراهی در کنار آن احداث شود و سود کلانی حاصل شود.

۳. اگر به‌قصد تأخیر انداختن ورشکستگی خود، خریدی بالاتر یا فروشی نازلتر از مظنه روز کرده باشد یا اگر به همان قصد، وسائلی که دور از صرفه است به‌کار برده تا تحصیل وجهی نماید اعم از این‌که از راه استقراض یا صدور برات یا به طریق دیگر باشد. در این حالت تاجر که متوجه ورشکستگی خود شده است به امید نجات یافتن از ورشکستگی و یا برای این‌که در نظر مشتریان خود را عادی جلوه دهد و به فعالیت تجاری خود ادامه دهد دست به اقداماتی می‌زند و این اقدامات عملاً موجب نجات او از ورشکستگی نمی‌شود.

۴. اگر یکی از طلبکارها را پس از تاریخ توقف بر سایرین ترجیح داده و طلب او را پرداخته باشد. از نظر قانون‌گذار ایجاد حق تقدم توسط تاجر برای یکی از طلبکاران نوعی تبانی برای تضییع حقوق طلبکاران دیگر است. ممکن است تاجر برای خود طلبکاری صوری ایجاد کند و برای از دسترس خارج کردن مقداری از اموال خود، آن‌ها را در اختیار طلبکار صوری قرار دهد یا ممکن است برخی از طلبکاران به دلایل مربوط به خویشاوندی یا آشنایی مقدم داشته شوند.

برای تشخیص ورشکستگی به تقصیر اختیاری باید به این موارد توجه کرد:

۱. اگر به حساب دیگری و بدون آنکه در مقابل عوضی دریافت نماید تعهداتی کرده باشد که نظر به وضعیت مالی او در حین انجام آن‌ها آن تعهدات فوق‌العاده باشد. از مصادیق تعهدات فوق‌العاده می‌توان به تعهد پرداخت دین دیگری، سپردن وثیقه برای تضمین حضور متهم در مراجع قضایی یا قبولی کفالت متهم اشاره کرد.

۲. اگر عملیات تجاری او متوقف شده و مطابق ماده ۴۱۳ این قانون رفتار نکرده باشد.

۳. اگر از تاریخ اجرای قانون تجارت مصوب ۲۵ اول ۱۳۰۳ و ۱۲ فروردین و ۱۲ خرداد ۱۳۰۴ دفتر نداشته یا دفاتر او ناقص یا بی‌ترتیب بوده یا در صورت دارایی وضعیت حقیقی خود را اعم از قروض و مطالبات به‌طور صریح معین نکرده باشد (مشروط بر این‌که در این موارد مرتکب تقلبی نشده باشد). نداشتن دفتر یا ناقص یا بی‌ترتیب بودن دفاتر می‌تواند ظن انجام اعمال و اقدامات جانبدارانه از طرف تاجر به نفع برخی از طلبکاران و به ضرر برخی دیگر را ایجاد یا تقویت نماید (رحمدل، ۱۳۸۶: ۱۳۶-۱۲۱).

از نظر انجمن بازرسان خبره تقلب، اقدامات متقلبانه در ورشکستگی یکی از انواع جرایم یقه‌سفید^{۶۴} است که اشکال مختلفی دارد و در قالب طرح‌های مختلف تقلب در ورشکستگی^{۶۴} انجام می‌شود، این طرح‌ها عبارتند از:

۱. پنهان کردن دارایی‌ها^{۶۵} و انتقال دارایی‌های پنهان شده به اعضای خانواده یا دوستان و یا انتقال دارایی‌های نقدی به حساب‌های خارج از کشور.
۲. ارسال نادرست یا ناقص فرم‌های ورشکستگی یا ارسال هم‌زمان فرم‌ها^{۶۶} در چندین ایالت به‌طور عمدی. در این حالت نیز افراد از فهرست کردن تمام دارایی‌ها خودداری می‌کنند.
۳. طرح‌های مشاوره متقلبانه^{۶۷} که در آن فردی تظاهر می‌کند که مشاور مالی یک شرکت مشاوره است و قول می‌دهد مشکلات مالی فردی که در تنگنای مالی قرار دارد را حل کند. قربانیان تصور می‌کنند که برای جلوگیری از ورشکستگی کمک دریافت می‌کنند در حالی که شرکت مشاوره تقلبی برای خدمات مشاوره خود مبالغ قابل توجهی پول از آن‌ها دریافت می‌کند و سپس ناپدید می‌شود. به گزارش این انجمن پنهان کردن دارایی‌ها رایج‌ترین نوع تقلب در ورشکستگی است. در ماده ۵۴۹ قانون تجارت، مفقود نمودن دفاتر، پنهان نمودن دارایی‌ها، مواضعه و انتقال صوری دارایی‌ها به دیگران و مدیون قلمداد نمودن خود به صورت متقلبانه، مصادیق تقلب در ورشکستگی هستند.

۱. در مورد مفقود کردن دفاتر، هدف قانون‌گذار منع تاجر ورشکسته از دسترس خارج کردن دفاتر است. در صورتی که تاجر ورشکسته به هر نحوی دفاتر خود را از بین ببرد مثل سوزاندن آن‌ها، در آب انداختن یا پاره کردن، تبانی با افراد دیگر برای سرقت دفاتر و به‌طور کلی هر اقدامی که باعث عدم مراجعه به آن‌ها شود مشمول عنوان مفقود کردن خواهد بود. منظور از دفاتر، دفتر روزنامه، دفتر کل، دفتر دارایی، دفتر کپی و هر دفتری است که وزارت عدلیه تعیین می‌کند.
۲. منظور از اخفا دارایی از دسترس خارج ساختن اموال است. با توجه به این‌که مطابق ماده ۴۷۷ قانون تجارت، بعد از تاریخ توقف تاجر از مداخله در اموال خود ممنوع می‌شود، ممکن است تاجر قسمتی از اموال خود را به افراد دیگر منتقل کند و یا بدون انتقال به دیگران آن‌ها را در جایی مخفی کند.

۳. منظور از مواضعه تبانی تاجر با اشخاص دیگر جهت از دسترس خارج کردن اموال و منظور از معامله صوری معاملاتی است که در آن طرفین فاقد قصد معامله هستند و تاجر با هدف از دسترس خارج کردن اموال اقدام به این معامله نموده است.

۴. منظور از تقلب تاجر ورشکسته در اسناد، صورت دارایی و قروض برای مدیون قلمداد کردن خود به میزان غیرواقعی، ایجاد اسناد غیرواقعی و ساختگی است. تاجر ممکن است اقرارنامه‌هایی در اختیار اشخاص ثالث قرار دهد تا جز طلبکاران او قرار گیرند و یا یک بدهی را به کرات در دفاتر درج نماید (رحمدل، ۱۳۸۳: ۱۵۷).

تاجر با استفاده از حسابداری خارج از ترازنامه و نیز گزارشگری مالی متقلبانه که با استفاده نادرست از تفاوت زمانی، کم‌نمایی درآمدها، بیش‌نمایی هزینه‌ها و بدهی‌ها و ارزیابی نامناسب دارایی‌ها صورت می‌گیرد می‌تواند به اهداف متقلبانه خود جامعه عمل ببوشاند. موارد ذیل از جمله مواردی است که تاجر با استفاده از آن می‌تواند اقدام به تقلب نماید:

۱. استفاده از حقه‌های دستکاری سود با هدف انتقال سودهای جاری به دوره‌ای در آینده و انتقال هزینه‌های آتی به دوره جاری

۲. استفاده از حقه‌های صورت جریان وجوه نقد و بازی با جریان وجوه نقد با معاملات بوم‌رنگی و فعالیت‌های ناپایدار یا یک مرتبه‌ای. معاملات بوم‌رنگی معاملاتی هستند که ظاهر معاملات متفاوت از محتوای اقتصادی آن است و سرمایه‌گذاران را در مورد محتوای اقتصادی قرارداد سردرگم می‌کنند.

۳. استفاده از حقه‌های سنجه‌های کلیدی و نمایش سنجه‌های گمراه‌کننده‌ای که جایگزین درآمد، سود و جریان وجوه نقد می‌شوند. امروزه به‌منظور ارائه بهتر عملکرد و وضعیت شرکت و صنعت، استفاده از سنجه‌های کلیدی غیر GAAP^{۶۸} که خارج از قالب صورت‌های مالی سنتی ارائه می‌شود، افزایش یافته است. شرکت‌ها در محاسبه و گزارشگری این سنجه‌ها از آزادی عمل بیشتری برخوردارند و طبیعتاً این موضوع فرصتی برای ایجاد حقه فراهم می‌کند.

۴. استفاده از حقه‌های حسابداری تحصیل در شرکت هدف برای بازی با درآمد، سود، جریان نقدی گزارش شده و سنجه‌های کلیدی.

۵. استفاده از حسابداری خارج از ترازنامه با کاربرد نادرست حسابداری ارزش ویژه، حسابداری اجاره‌ها، حسابداری مزایای بازنشستگی و ایجاد واحدهای تجاری با اهداف خاص.

۶. استفاده از ظرفیت‌های قانونی برای انعقاد قراردادهای مختلف با اشخاص ثالث حقیقی یا حقوقی با هدف انتقال دارایی‌ها به آن‌ها یا مدیون قلمداد کردن خود به آن اشخاص و کوتاه ماندن دست طلبکاران.

۳-۵ نقش حسابداران دادگاهی در تشخیص انواع ورشکستگی

استانداردهای حرفه‌ای انجمن حسابداران رسمی آمریکا و ماده ۷۰۲ قانون جمع‌آوری شواهد فدرال، فرآیند و الزامات انجام گواهی حرفه‌ای^{۶۹} را در قالب هرم گواهی^{۷۰} بیان کرده است. بر این اساس گواهی یا شهادت حرفه‌ای باید مبتنی بر حقایق یا داده‌های کافی و محصول اصول و روش‌های قابل‌اتکا باشد و این اصول و روش‌ها به‌طور قابل‌اتکا در حقایق پرونده به‌کار گرفته شوند تا در نهایت بتواند مبنایی برای ارائه نظر کارشناسی معتبر گردد.

مطابق ماده ۱۹ قانون کانون کارشناسان رسمی دادگستری «اظهار نظر کارشناسی باید مستدل و صریح باشد و کارشناسان رسمی مکلفند نکات و توضیحاتی که برای تبیین نظریه ضروری است یا توسط شورای عالی کارشناسان مشخص می‌گردد را به طور کامل در آن منعکس نمایند. کارشناس رسمی موظف است در حدود صلاحیت خود نظر کارشناسی را به‌طور کتبی و در مهلت مقرر به مراجع ذی‌ربط تسلیم و نسخه‌ای از آن را تا مدت حداقل پنج سال بعد از تاریخ تسلیم نگهداری نماید».

شکل ۳: هرم گواهی

حسابداران دادگاهی برای تشخیص انواع ورشکستگی باید بر قوانین مرتبط با ورشکستگی و روش‌های حسابداری مسلط باشند، با تکنیک‌های تحقیق و کشف تقلب که در ادامه تشریح می‌شود آشنایی داشته باشند و در جریان بررسی‌های خود از این تکنیک‌ها استفاده نمایند، مهارت‌های ارتباطی کافی برای همکاری با قضات، مشورت با آن‌ها در مباحث حقوقی و گزارش مناسب نتایج به آن‌ها را داشته باشند. کسب نتیجه مطلوب در تحقیقات کشف تقلب، مستلزم استفاده حسابداران دادگاهی از تکنیک‌های مذکور با روش‌ها و نگرش‌های خاص است. به‌طور کلی این رویه‌ها و نگرش‌های کلیدی شامل موارد زیر است:

الف) تمام مراحل باید با نگرش شک و تردید حرفه‌ای^{۷۱} انجام شود. اعتماد شود اما با تأیید. ب) در هنگام بررسی مستندات^{۷۲}، تکنیک‌های فریبکارانه^{۷۳}، از جمله احتمال اسناد جعلی^{۷۴} در نظر گرفته شود.

پ) با پرچم‌های قرمز^{۷۵} احتمالی که شاخص‌های احتمالی بی‌نظمی‌ها و مناطقی هستند که نیاز به تجزیه و تحلیل بیشتر دارند آشنایی کامل داشته باشند و نسبت به آن‌ها هوشیار باشند.

ت) در انجام مسئولیت‌های حسابداری، مستندات بیشتری درخواست شود. در تحقیقات حسابداری دادگاهی بحث آستانه اهمیت و نمونه‌گیری برای جمع‌آوری شواهد مطرح نیست و کفایت مدارک به میزانی است که موضوع مشکوک رد یا تأیید شود.

تکنیک‌های تحقیق و تکنیک‌های کشف تقلب که حسابداران دادگاهی در جریان تحقیقات استفاده می‌کنند در ادامه بیان می‌شود.

۳-۵-۱ تکنیک‌های تحقیق^{۷۶}

تکنیک‌های تحقیق، توانایی گردآوری و یکپارچه‌سازی حجم زیادی از اطلاعات، دارا بودن مهارت‌های عمومی سازماندهی و مدیریت، توانایی استفاده از ریزرایانه‌ها و درک قابلیت آن‌ها و استفاده از مهارت‌های بین‌فردی توسط حسابداران دادگاهی است.

۱. زمان‌بندی مناسب برای انجام تحقیقات باکیفیت و اجتناب از صرف‌نظر کردن از انجام تحقیقات به علت محدودیت زمان.

۲. داشتن ارتباط مؤثر، مستمر و به‌موقع با قضات برای درک و بیان شفاف انتظارات طرفین.

۳. توجه به مواردی که احتمال وقوع تقلب در گذشته یا آینده را نشان می‌دهد مانند گزارش مشتریان و فروشندگان، سبک زندگی مدیران یا کارکنان، گزارشات دریافتی از منابع ناشناس مبنی بر وقوع تقلب و تضاد منافع.

۴. برنامه‌ریزی برای جمع‌آوری و حفظ اطلاعات (تعیین امکان استفاده از روش‌های مختلف اعم از بازدید میدانی، استفاده صورت‌های مالی حسابرسی شده و کاربرگ حسابرسان، گزارش حسابرسی داخلی، ایمیل، سرور و رایانه‌های شخصی، سوابق عمومی و اطلاعات شرکت، مصاحبه، نحوه انعکاس موضوع به رسانه‌ها).

۵. هماهنگی با اعضای تیم تحقیق برای تبادل نظر.

۶. تمرکز بر موارد مشکوک و استثنائات زیر آستانه اهمیت حسابرسی (تمرکز بر زمان انجام، تکرار، مکان انجام، مبلغ و اشخاص معامله، نتایج خیلی خوب، نقض کنترل‌های داخلی توسط مدیران، به‌روزرسانی یا تغییر سیستم، سطح انگیزه و رضایت شغلی کارکنان، فرهنگ‌سازمانی و سیستم پاداش مشوق رفتارهای غیراخلاقی کارکنان، فروشندگان، مشتریان و ...).

۷. ملاحظات مربوط به تحقیقات بین‌المللی (تقویت مهارت‌های ارتباطی و یادگیری زبان، آشنایی و انعطاف‌پذیری فرهنگی، آشنایی با قوانین کشور مقصد به‌ویژه در زمینه حفظ حریم خصوصی، توانایی انجام کار گروهی و داشتن شجاعت و پشتکار).

۸. توجه به موضوعات حسابداری.

۸-۱. تأیید مطابقت صورت‌های مالی واحد خارجی با دفاتر محلی.

۸-۲. پرس‌وجو درباره شهرت حسابرس محلی و دریافت گزارش‌های قانونی و سایر گزارش‌ها از حسابرس محلی.

۸-۳. ردیابی نقل و انتقالات نقدی و مقصد آن.

۸-۴. تمرکز بر پرداخت‌های مربوط به خدمات دریافت شده مانند هزینه‌های حقوقی، فناوری اطلاعات، بازاریابی، تبلیغات، سفر و کمیسیون‌های پرداختی.

۸-۵. تمرکز بر هزینه هدایا.

۸-۶. تمرکز بر تنخواه‌گردان و توجه به میزان گردش وجه نقد در قالب تنخواه‌گردان و نه مانده آن.

۸-۷. بررسی تهیبه به‌موقع صورت مغایرت حساب‌ها.

۸-۸. در صورت انجام تحقیقات در خارج از کشور، شناخت طرح‌های رایج تقلب در آن منطقه با مشورت با منابع محلی.

۹. استفاده از داده‌کاوی^{۷۷} برای کشف ناهنجاری‌ها.

۱۰. بررسی اسناد و مدارک^{۷۸} (مانند فاکتورهای ارائه خدمات، بلیت هواپیمای ارائه شده برای سفر، رسیدهای پرداخت، چک‌ها و ...) و دقت به جزئیات آن‌ها برای کشف فاکتورهای ساختگی و پرداخت‌های تکراری.

۲۰-۲-۳. تکنیک‌های کشف تقلب^{۷۹}

۱. درک انگیزه افراد از ارتکاب تقلب.

۲. آشنایی کامل با طرح‌های تقلب^{۸۰} (روش مشخصی که برای ارتکاب، مخفی کردن و بهره‌برداری از اقدام متقلبانه انجام می‌شود).

۳. بررسی مثلث تقلب (انگیزه و فشار^{۸۱}، فرصت^{۸۱} و توجیه عقلانی^{۸۲}).

۴. ارزیابی ریسک تقلب که یکی از مهم‌ترین امور حساب‌رسان است (زلفی و یزدانین، ۱۴۰۰: ۹۱).

۵. شناسایی و ارزیابی عوامل ریسک تقلب.

۵-۱. عوامل ریسک تقلب در گزارشگری مالی عبارتند از ویژگی‌های مدیریتی، ویژگی‌های صنعت و ویژگی‌های عملیاتی و ثبات مالی.

۵-۲. عوامل ریسک تقلب مربوط به سوءاستفاده از دارایی‌ها عبارتند از مستعد بودن دارایی‌ها برای تقلب و کفایت کنترل‌های داخلی.

۶. بررسی میزان پیچیدگی فن‌آوری اطلاعات مورد استفاده در سازمان، به طوری که هرچه محیط سیستمی شرکت پیچیده‌تر باشد، بیشتر مستعد تقلب است.

۷. شناسایی و تفسیر پرچم‌های قرمز (روابط غیرمعمول، حوادث، شرایطی یا عواملی که نشان‌دهنده افزایش احتمال تقلب است مانند ناهنجاری‌های حسابداری، ناهنجاری‌های تجزیه و تحلیلی، علائم رفتاری، ضعف کنترل‌های داخلی، مسائل مربوط به سبک زندگی، نکات یا شکایات و روابط غیرمعمول). این علائم ابزاری برای کشف زودتر فعالیت متقلبانه محسوب می‌شود.

۸. جمع‌آوری اطلاعات: استفاده از هنر مصاحبه^{۸۴} در پرس‌وجو از مدیریت درباره تقلب، با ترکیبی از سؤالات باز و بسته برای درک دیدگاه مدیریت درباره تقلب و درخواست از او برای ارائه مستندات برای پاسخ‌های خود، پرس‌وجو از اعضای کمیته حسابرسی و حساب‌رسان داخلی، کارکنان درگیر در امور عملیاتی با ترکیبی از سؤالات باز و بسته، استفاده از گزارش مطبوعات و رسانه‌ها، تحلیل‌گران، اطلاعات مربوط به دعاوی حقوقی، داده‌کاوی و ...

۹. استفاده از روش‌های تحلیلی^{۸۵}:

۹-۱. مقایسه داده‌های دوره جاری شرکت با داده‌های دوره یا دوره‌های قبل شرکت.

۹-۲. مقایسه داده‌های شرکت با داده‌های بودجه شده یا پیش‌بینی شده شرکت.

۹-۳. مقایسه داده‌های شرکت با داده‌های صنعت، شرکت‌های مشابه یا هر دو.

۹-۴. مقایسه داده‌های مالی شرکت با داده‌های عملیاتی شرکت مانند سطح تولید، تعداد

کارکنان و مساحت.

۵-۹. مقایسه داده‌ها به صورت تفکیک شده مانند داده‌های بر اساس بخش، محصول، مکان یا کارمند.

۶-۹. مقایسه داده‌های شرکت در برابر نتایج مورد انتظار تعیین شده توسط حسابرس.

۱۰-۱. استفاده از تکنیک‌های تحلیلی^{۸۶} (تجزیه و تحلیل روابط مالی).

۱۰-۱. تجزیه و تحلیل افقی.

۱۰-۲. تجزیه و تحلیل عمودی یا مقیاس مشترک.

۱۰-۳. مقایسه جزئیات یک مانده با جزئیات مانده آن در سال‌های قبل.

۱۱. ارزیابی اثر احتمالی فاکتورهای ریسک تقلب: حسابرس باید قضاوت حرفه‌ای خود را هم در تعیین تئوری ریسک تقلب و هم در تعیین ویژگی‌های ریسک از جمله نوع ریسک موجود در خصوص انواع طرح‌های تقلب، میزان ریسک، احتمال و فراگیر بودن ریسک به کار گیرد.

۱۲. ارزیابی کنترل‌های داخلی با چارچوب مثلث تقلب.

۱۳. اجرای آزمون‌های حسابرسی غیرقابل پیش‌بینی: فرصت یک ضلع مثلث تقلب است و قابل پیش‌بینی بودن آزمون‌های حسابرسی موجب می‌شود فرد فرصت تأثیرگذاری در کار حسابرس و دستکاری شواهد را پیدا کند.

۱۴. مشاهده و بازرسی^{۸۷}: نشانه‌های ریسک تقلب در هر مرحله از حسابرسی ممکن است بروز پیدا کند و حسابرس باید نسبت به رویدادها و شرایطی که موجب ارزیابی مجدد ریسک تقلب می‌شود هوشیار باشد. بررسی فیزیکی و دستی اسناد و مدارک، داده‌ها و دارایی‌ها شامل گرفتن تأییدیه، ردیابی و انجام شمارش فیزیکی کالا یا مشاهده آن، بخش اصلی هر کار حسابرسی است و هیچ جایگزینی برای آن وجود ندارد. بسیاری از ناهنجاری‌ها مانند معاملات، نسبت‌ها و روابط مالی غیرمحمول، مغایرت در سوابق حسابداری، موارد متناقض یا مفقود شده و رویدادهای مشکل‌دار یا غیر عادی که اصطلاحاً عوامل ریسک متکی بر شواهد و مدارک تلقی می‌شوند از این طریق قابل کشف هستند (توماس و همکاران، ۲۰۱۲: ۲۹۱-۲۳۱).

۱۵. هوش تجاری^{۸۸}: حسابرسی سنتی از تکنیک‌های نمونه‌گیری تصادفی برای کشف خطا استفاده می‌کند با این حال تکنولوژی کامپیوتری می‌تواند به صورت کارآمد برای جستجوی کامل داده‌ها جهت بررسی و کشف ناهنجاری‌ها، روندها و تقلب استفاده شود. کشف تقلب با استفاده از این تکنولوژی شامل ابزارهای مختلف است که استفاده از آن‌ها نیازمند تسلط بر تکنیک‌های داده‌کاوی، فرمت‌های داده، پایگاه داده و اصول امنیتی و کدگذاری است. هوش تجاری امکان استفاده خودکار از فرمت‌ها و پایگاه‌های مختلف داده را فراهم می‌کند و پیاده‌سازی اصول و روش‌های حسابداری را بدون اجبار حسابرسان به داشتن دانش در حوزه فناوری اطلاعات ممکن می‌سازد (ونا^{۸۹}، ۲۰۱۷: ۳۴۹).

۴- بحث و نتیجه‌گیری

حسابداری دادگاهی از حوزه‌های نوین حسابداری است که خدمات آن شامل دو حوزه تحقیق

و تفحص تقلب و پشتیبانی دادرسی می‌شود. در ایران کارشناسان رسمی دادگستری در رشته حسابداری و حسابرسی از نظر ماهیت، حسابداران دادگاهی هستند که خدمات پشتیبانی دادرسی ارائه می‌کنند. در دعاوی با موضوعات تخصصی، دادگاه جهت بررسی ابعاد مختلف موضوع، پرونده را به کارشناسان ارجاع می‌دهد و آن‌ها با ارائه نظر کارشناسی، ابعاد مختلف موضوع را برای دادگاه تبیین می‌کنند و موجب اتخاذ تصمیمات عادلانه توسط قضات می‌شوند.

کارشناسان رسمی دادگستری دانش آموخته حسابداری هستند که پس از قبولی در آزمون ورودی و بدون گذراندن آموزش‌های کافی و فراگیری دانش روز حسابداری دادگاهی به این حرفه وارد می‌شوند. از طرفی ارتقای سطح کیفی نظرات کارشناسی و در نتیجه اتفاق آرا از جمله اهداف ذکر شده در سند تحول قضایی منتشر شده توسط قوه قضاییه است که همواره مورد تأکید مسئولین قوه بوده است. دستیابی به این هدف مستلزم انجام تحقیقات مستمر در این زمینه و استفاده از نتایج تحقیقات در فرآیندهای کارشناسی است. کارشناسان رسمی حسابداری باید با ابعاد حقوقی دعاوی مختلف مالی که به آنان ارجاع می‌شود آشنا باشند، بر دانش و تکنیک‌های روز حسابداری دادگاهی مسلط باشند و با به‌کارگیری مهارت‌های ارتباطی قوی، نظر کارشناسی خود را در بالاترین سطح کیفی به دادگاه ارائه نمایند.

ورشکستگی از موضوعاتی است که وقوع آن باید توسط مراجع قضایی احراز شود و تا زمانی که دادگاه حکم ورشکستگی را صادر نکرده باشد، ورشکستگی ثابت نمی‌شود. با طرح دعاوی ورشکستگی، دادگاه قرار ارجاع امر به کارشناس را صادر می‌نماید و از نظر تخصصی کارشناسانی که دارای صلاحیت در آن زمینه هستند برای بررسی موضوع استفاده می‌نماید. آمارها نشان می‌دهد تعداد دعاوی ورشکستگی مطروحه در دادگاه در حال افزایش است. پژوهش حاضر ضمن ارائه‌ی پیشینه، تعاریف و خدمات حسابداری دادگاهی، به مرور ابعاد حقوقی دعاوی ورشکستگی در قانون تجارت، نقش حسابداران دادگاهی در این دعاوی و تکنیک‌های مورد استفاده برای کشف انواع ورشکستگی پرداخته است. نتایج این تحقیق و نیز انجام پژوهش‌های تجربی در این زمینه‌ها می‌تواند راهنمای عمل کارشناسان در پرونده‌های ورشکستگی و دعاوی مشابه مانند اعسار، کلاهبرداری، پولشویی، فرار از دین، فرار مالیاتی و سایر جرائم اقتصادی باشد.

با پیشرفت فناوری اطلاعات و شکل‌گیری کسب‌وکارهای اینترنتی و در نتیجه تنوع دعاوی تخصصی مطروحه در مراجع قضایی، انجام تحقیقات پژوهشی در خصوص پشتیبانی دادرسی می‌تواند به کارشناسان حسابداری در ارائه نظر کارشناسی دقیق و در نتیجه متقن بودن آرای صادره در دادگاه کمک نماید.

منابع

چالاکي، پری؛ قادری، بهمن. (۱۳۹۴). حسابداری قضایی و نقش آن در پیشگیری و کشف تقلب. مطالعات حسابداری و حسابرسی. انجمن حسابداری ایران. ۴ (۱۶)، ۵۷-۴۴.
خجسته، علیرضا؛ وادی‌زاده، کاظم. (۱۴۰۰). نقش بازدارندگی تقلب کنترل‌های داخلی و واحد

- حسابرسی داخلی. پژوهش‌های حسابرسی حرفه‌ای. ۲ (۵)، ۸-۵۵.
- رحمانی، علی؛ غلام‌زاده لداری، مسعود. (۱۳۹۰). جای خالی آموزش حسابداری دادگاهی در ایران. مجله حسابدار. ۲۶ (۲۳۴)، ۶۸-۷۳.
- رحمدل، منصور. (۱۳۸۳). ورشکستگی به تقلب. مرکز پژوهش‌های حقوقی. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی. ۳ (۶)، ۱۷۳-۱۵۵.
- رحمدل، منصور. (۱۳۸۶). ورشکستگی به تقصیر. فصلنامه حقوق. دانشکده حقوق و علوم سیاسی. ۳۷ (۲)، ۱۳۸-۱۱۳.
- رشیدی نسب، رضا. (۱۴۰۰). حقوق تجارت به روش ساده، اسناد تجاری و ورشکستگی. جلد ۲. چاپ ۱۲. تابستان ۱۴۰۰: مؤسسه مشاهیر دادآفرین.
- رضایی، علی؛ ملائی خاص، میلاد. (۱۳۹۹). توقف تاجر از پرداخت دیون در نظام حقوقی ایران و آمریکا. فصلنامه قضاوت. ۲۰ (۱۰۲)، ۶۳-۸۵.
- زلفی، سوسن؛ یزدانیان، نرگس. (۱۴۰۰). مدیریت تعارض حسابرس در رابطه‌ی بین تعارض درک شده و ارزیابی ریسک تقلب. پژوهش‌های حسابرسی حرفه‌ای. ۲ (۳)، ۹۷-۷۷.
- شمس، عبدالله. (۱۳۹۷). قانون آیین دادرسی مدنی قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب و آیین‌نامه آن. تهران: نشر دراک.
- علی‌زاده، امیرحسین؛ علی‌زاده، قاسم. (۱۳۹۶). اثر قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی بر قواعد ورشکستگی اشخاص. دعوای اعسار آن‌ها و معامله به قصد فرار از دین. فصلنامه قضاوت. ۱۷ (۹۲)، ۱۰۳-۱۳۶.
- قائم‌مقام فراهانی، محمدحسین. (۱۳۷۵). حقوق تجارت «ورشکستگی و تصفیه». تهران: نشر دادگستر.
- منصور، جهانگیر. (۱۳۹۶). قانون تجارت. تهران: نشر دیدار.
- نجفی، حمیدرضا. (۱۳۹۳). گزارش نشست نقد رأی: طرف دعوای ورشکستگی (نقد رویه قضایی دادگاه‌های تجدیدنظر استان تهران). فصلنامه رأی. مطالعات آرای قضایی. ۳ (۹)، ۱۵۱-۱۳۳.

ACFE. (2011). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, Association of Certified Fraud Examiners, available at: www.securitymanagement.com.au/content/file/Fraudreport-2010.pdf?asm%453412582634094a30692d739eb1f5b88.

AICPA. (2003). litigation services and applicable professional standards; consulting services special report, 03-1, AICPA historical collection, university of Mississippi.

AICPA. (2004). Forensic and Litigation Services Committee and Fraud Task Force: Discussion Memorandum. Forensic Services, Audits, and Corporate Governance: Bridging the Gap, American Institute of Certified Public Accountants, New York, NY.

AICPA. (2010). Characteristics and Skills of Forensic Accountants, American Institute of Certified Public Accountants, FVS Section, New York, NY.

AICPA. (2011). The 2011 forensic and valuation services (FVS) trend survey, American Institute of Certified Public Accountants (AICPA), available at: <https://www.aicpa.org/>

InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/PractAidsGuidance/Downloadable Documents/2011%20FVS%20Trend%20 Survey. pdf.

Alizadeh, A; Alizadeh, Gh. (2017). The Effect Of The Law On The Execution Of Financial Sentences On The Rules Of Bankruptcy Of Persons, Judgment Quarterly, 17 (92): 103- 136 (In Persian).

APESB.(2008). APES 215: Forensic Accounting Services, Accounting Professional and Ethical Standards Board, available at: [www.apesb.org.au /attachments/ APES% 20215% 20Standard.pdf](http://www.apesb.org.au/attachments/APES%202015%20Standard.pdf).

Bologna, G.J. & Lindquist, R.J. (1995). Fraud Auditing and Forensic Accounting, 2nd ed., Wiley, New York, NY.

Bookman, Z. (2008). Convergences and omissions in reporting corporate and white collar crime, DePaul Business and Commercial Law Journal, Vol. 6: 347-392.

Brooks, R.C, Riley, R.A. & Thomas, J. (2005). Detecting and preventing the financing of terrorist activities: a role for government accountants, The Journal of Government Financial Management, 54 (1): 12-18.

Buckoff, T.A. & Schrader, R.W. (2000). The teaching of forensic accounting in the United States, Journal of Forensic Accounting, Vol. 1:135-146.

Candilis, P.J. (2009). The revolution in forensic ethics: narrative, compassion, and a robust professionalism, Psychiatric Clinician North America, Vol. 32: 423-435.

Carpenter, T.D; Curtsch, C & Gaynor, L.M. (2011). The incremental benefits of a forensic accounting course on skepticism and fraud-related judgments, Issues in Accounting Education, 26 (1): 1-21.

Chalaki, P & Ghaderi, B. (2015). Forensic Accounting And Its Role In Prevention And Detection Of Fraud, Journal Of Accounting And Auditing Studies, 4 (16): 44-57 (In Persian).

Crumbley, D.L; Apostolou, Ni. (2002). forensic accounting: A New Growth Are Accounting, Ohio CPA Journal, 16 (3), July – September.

Crumbley, D.L; Heitger, L & Stevenson, S. (2011). Forensic and Investigative Accounting, Fifth Edition, Published by Cch Inc.

DiGabriele, J.A. (2010). An empirical view of the transparent objectivity of forensic accounting expert witnesses, available at: <http://ssrn.com/abstract/41534705>.

Ghaem Magham Faragani, M. (1996). Bankruptcy And Liquidation, Tehran: Dadgoštar (In Persian).

Gottschalk, P. (2011). Prevention of white-collar crime: the role of accounting, Journal of Forensic and Investigative Accounting, 3 (1): 23-48.

Heitger, L.E. & Heitger, D.L. (2008), Incorporating forensic accounting and litigation advisory services into the classroom, Issues in Accounting Education, 23 (4): 561-572.

Huber, W. (2012). Is forensic accounting in the United States becoming a profession?, Journal of Forensic and Investigative Accounting, 4 (1): 248-255.

Kahan, S. (2006). Sherlock Holmes enters accounting: dramatic increase in fraud brings more CPA sleuths into the industry, Accounting Today, 20 (8): 32-33.

Khojaste, A. & Vadizade, K. (2022). The role of fraud prevention of internal controls and internal audit unit, professional auditing research, 2(5): 8-55 (in Persian).

Kranacher, J.J, Morris, B.W, Pearson, T.A. & Riley, R.A. (2008), A model curriculum for education in fraud and forensic accounting, Issues in Accounting Education, 23(4): 505-519.

Mansour, J. (2017). Commercial Law, Tehran: Didar (In Persian).

McMullen, D & Sanchez, M. (2010), A preliminary investigation of the necessary skills, education requirements, and training requirements for forensic accountants, *Journal of Forensic and Investigative Accounting*, 2 (2): 30-48.

Najafi, H. (2014). Report of the vote critique meeting, *Voting Quarterly*, 3 (9): 133-151 (in Persian).

Okoye, E.I. and Akamobi, N.L. (2009). The role of forensic accounting in fraud investigation and litigation support, *The Nigerian Academic Forum*, 17 (1): 39-44.

Rahmani, A, gholamzadeh ledari, M. (2012). Vacancy in forensic accounting training in Iran, *journal of accountant*, 26 (234): 68-73 (In Persian).

Rahmdel, M. (2004). Fraudulent Bankruptcy, *Journal Of Legal Research*, 3 (6): 155-173 (In Persian).

Rahmdel, M. (2007). Clupable Bankruptcy, *Private Law Studies Quarterly*, 37 (2): 113-138 (In Persian).

Ramaswamy, V & Houston, T. (2007). New frontiers: training forensic accountants within the accounting program, *Journal of College Teaching and Learning*, 4(9): 31-38.

Rashidinasab, R. (2021). *Commercial Law In Simply Way*, Tehran: Dadafarin (In Persian).

Reinstein, A & Lander, G.H. (2004). Estimating economic loss in personal injury cases: certified public accountant, *The CPA Journal*, 74 (1): 52-56.

Rezaee, Z. (2002). Forensic accounting practices, education, and certifications. *Journal of Forensic Accounting*, 3(2): 207-223.

Rezaee, Z, Crumbley, D.L. and Elmore, R.C. (2004). Forensic accounting education: a survey of academicians and practitioners, working paper, Social Sciences Research Network, available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4518263.

Rezaee, A, Molayi Khas, M. (2020). Bankruptcy In The Iranian And American Legal Systems, *Judgment Quarterly*, 20 (102): 63-85 (In Persian).

Shams, A. (2018). *Code De Procedure Civil Iranien*, Tehran: Derak (In Persian).

Siegel, J.G. & Shim, J.K. (2010). *Accounting Handbook*, 5th ed., Barron's Educational Series, Hauppauge, NY.

Solnik, C. (2008). Bad times bode well for forensic accounting, *Long Island Business News*, 24 October, available at: <http://libn.com/2008/10/24/bad-times-bode-well-forforensic-accounting/>.

Thomas w. G; Steven L. S; Mona M. C & Jessica S. P. (2012). *A Guide to forensic accounting investigation*, second edition, Print ISBN:9780470599075 |Online ISBN:9781119200048 |DOI:10.1002/9781119200048.

Van Akkeren, J; Buckby, Sh & Mackenzie, K. (2013). A Metamorphosis Of The Traditional Accountant: An Insight Into Forensic Accounting Services In Australia, *Pacific Accounting Review*, 25 (2):188-216 .

Van Akkeren, J & Buckby, S. (2015). Perceptions on the causes of individual and fraudulent co-offending: views of forensic accountants, *Journal of Business Ethics*, 146 (2): 383-404, doi: 10.1007/s10551-015-2881-0.

Vona, L. W. (2017). *Fraud Data Analytics Methodology: The Fraud Scenario Approach to Uncovering Fraud in Core Business Systems*. John Wiley & Sons.

Zolfi, S. & Yazdaniyan, N. (2022). Auditor Conflict Management In Relationship Between Perceived Conflict And Fraud Risk Assessment, *Professional Auditing Research*, 2(3): 77-97 (In Persian).

1. Solnik
2. Forensic Accounting
3. Crumbley
4. Elmore
5. Brooks
6. Riley
7. Thomas
8. Kahan
9. Digabriele
10. Association Of Certified Fraud Examiners
11. Heitger
12. Stevenson
13. Bologna
14. Lindquist
15. Certified Public Accountants
16. Certified Accountants
17. Siegel
18. Shim
19. Litigation Services
20. Consulting
21. Client
22. Trier Of Fact
23. Expert Testimony
24. Okoye
25. Akamobi
26. Reinstein
27. Lander
28. Expert Witnesses
29. Investigation Services
30. Gottschalk
31. Bookman
32. Consultant
33. Documentary Evidence
34. Testimonial Evidence
35. Thomas
36. Steven
37. Mona
38. Jessica
39. Apostolou
40. Association Of Certified Fraud Examiners
41. Certified Fraud Examiners
42. Certified In Financial Forensics
43. Certified Forensic Financial Analyst
44. National Association Of Certified Valuation Analysts
45. Van Akkeren
46. Buckby
47. Mackenzie
48. Kranacher
49. Morris
50. Pearson
51. Riley
52. Candilis
53. Carpenter
54. Curtschi
55. Gaynor
56. Buckoff
57. Schrader
58. Ramaswamy
59. Houston
60. McMullen
61. Sanchez
62. Huber
63. White Collar Crimes
64. Bankruptcy Fraud Schemes
65. Concealment Of Assets
66. Multiple-Filling Schemes
67. Petition Mills Schemes
68. Generally Accepted Accounting Principles
69. Expert Testimony
70. Testimony Pyramid
71. Professional Skepticism
72. Documentation
73. Deception
74. Falsified Documentations
75. Red Flags
76. Investigative Techniques
77. Data Mining
78. Document Review
79. Fraud Detection Techniques
80. Fraud Schemes
81. Incentive And Pressure
82. Opportunity
83. Rationalization And Attitude
84. Interview
85. Analytic Procedures
86. Analytic Techniques
87. Observation And Inspection
88. Business Intelligence
89. Vona

COPYRIGHTS

This is an open access article under the CC-BY 4.0 license.